

BERKES TAMÁS

Párhuzamos életrajzok

Anton Straka és Sárkány Oszkár

Két férfit állítok egymás mellé, akik a második világháborút megelőző évtizedben a legtöbbet tették a cseh–magyar kulturális közeledés építésében. Az egyik úgynevezett kultúrdiplomata, a csehszlovák állam hivatalos pesti képviselője, a másik – nálánál csaknem húsz évvel fiatalabb – szabadfoglalkozású magyar értelmiségi, irodalomtörténész. Kettejük életkora, habitusa, politikai felfogása korántsem egyezik, de a szűken vett kapcsolattörténeti szerepükön kívül van életükben valami sorsszerű szépség, ami egymás mellett láttatja őket: mindketten messziről, a saját elfoglaltságaikat leküzdve jutottak el a másik nemzeti műveltség megbecsüléséig – sőt az egymásrautaltság hirdetéséig –, s mindketten a fasiszta háborús gépezet áldozataivá váltak.

Nem akarom idealizálni egyiküket sem, hiszen az adott kor gyermekei voltak, osztozva kulturális környezetük különféle, ma már vitatható elképzeléseiben. 1918 után Straka láthatóan a „csehszlovák” államnemzeti felfogás híve volt, s a felvidéki hatalmváltást örömmel fogadta. Vécsey Zoltán *A síró város* című 1931-ben kiadott regényében Vrana Tóni néven szerepel (a „straka” szarkát, a „vrana” varjút jelent). Fellépése a magyar olvasó számára nem lehet rokonszenves: a Kassára bevonuló csehszlovák

Ez és a következő írás eredetileg előadásként hangzott el a budapesti Cseh Centrumban, 2003 júliusában, az Anton Straka emlékének szentelt konferencián.

Straka kedvezményes vasúti diplomata igazolványa



Anton Straka
1893–1945

Kassán született szlovák családban, egy helybéli ács és egy dohánygyári munkásnő fiaként. Magyar iskolába jár, elvégzi a kassai papi szemináriumot. 1918-ig hitoktatóként szolgált, az államfordulat után a csehszlovák hadsereg táborigazgatója. Hamarosan leveti a reverendát,

s a *Slovenský vjchod* című kassai szlovák lapot szerkeszti. 1920-tól a prágai honvédelmi minisztérium sajtóosztályán dolgozik, a szlovák-magyar ügyek felelőse. 1925-ben a külügyminisztérium állományába kerül, s kinevezik sajtóattasénak Budapestre. Tíz évet tölt a magyar fővárosban, ahol kiterjedt kapcsolatot épít ki magyar értelmiségi csoportokkal. Amerikai úti szolgálati villájában rendszeres teadélutánokat szervez, amelyekkel a csehszlovák-magyar kulturális közeledés útját igyekszik egyengetni. A harmincas évek elején kezdeményezi és irányítja az első magyar nyelvű cseh és szlovák költői antológia kiadást. Ekkor kerül baráti kapcsolatba József Attilával és Szabó Lőrincsel, akiket sikerül megnyernie a fordításban való közreműködésre. Az antológia 1936-os megjelenését azonban már nem éri meg Budapesten, mert néhány hónappal korábban visszarendelik Prágába. A német megszállásig a külügyminisztérium kötelekében szolgál, majd közírói és kultúraszervező tevékenységet folytat. 1941-ben baloldali tevékenység vádjával letartóztatják, s három év börtönre ítélik. A büntetés letelte után különböző koncentrációs táborokba kerül, s 1945 márciusában nyoma veszett.

Tízéves budapesti tevékenysége a korabeli cseh-szlovák-magyar kulturális kapcsolatok egyik legpozitívabb fejezetéhez tartozik. Bár a szlovák nemzeti emancipáció és a csehszlovák nemzeteszmé elkötelezett hívének tekintette magát, kivételes rokonszenvvel fordult a magyar irodalom és a magyar műveltség értékei felé. Fordítói munkássága is jelentős, bár részben kéziratban maradt. Ő ültette át először csehre Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című regényét, s tolmácsolásában jelent meg magyarul František Halas *Anyókák* [Staré ženy] című elbeszélő költeménye.

Irodalom:

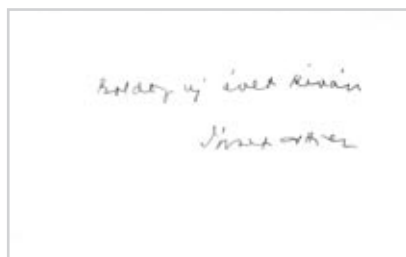
Csoma Borbála: *„Hidat verj, ne éket”. Anton Straka kulturális és irodalomszervező tevékenysége a budapesti tíz év tükrében.* Budapest, Korma, 2003.



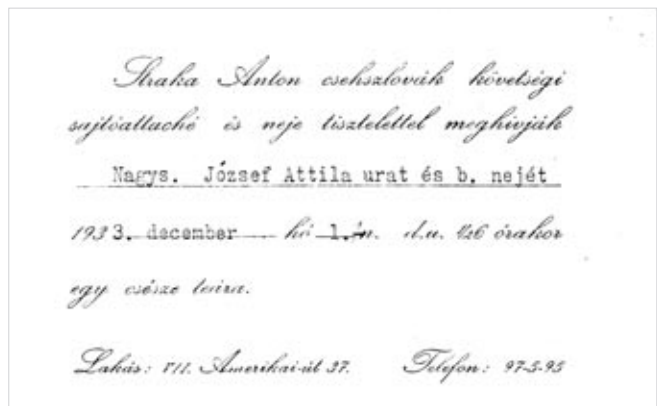


Vera Straková a cseh kolónia kultúrestjén a szereplők körében

légió parancsnoka mellett papi öltözékben, tábori lelkészként halad, mintegy ő vezeti be a városba a megszállókat. A regény főhőse így jellemzi az idegen hadsereggel érkező kassai papot: „Fiatal városi káplán, itt végezte az iskoláit. Nagy fejű, komoly, hallgatag gyerek volt, nem sok ész a koponyájában, de mindig igen szorgalmas és sokat olvas.” Röviddel később Straka leveti a reverendát, s a *Slovenský východ* című kassai szlovák lap felelős szerkesztője lesz. Nemrég Turczel Lajos idézte fel a lap egyik 1923-as cikkét, amely antiszemita retorikával támadta a Petőfit ünneplő városi polgárságot (*Petőfihó-Petroviča oslavujú košickí Židia*). A cikk Petőfit renegátnak és szlovákgyűlölőnek nevezte, s az ünnepségen részt vevő zsidó származású magyar nőket a „Jordán hölgyei” jelzővel illette. (Turczel szerint itt nem elsősorban etnikai jellegű antiszemitizmusról volt szó, hanem inkább



vák–magyar kulturális közeledés eszméjének. (Legjelesebb költőbarátai közé tartozik Szabó Lőrinc és József Attila.) Straka fáradhatatlanul szervezi a kulturális ankétokat, s intézi magyar írók csehszlovákiai tanulmányújtait. S hamarosan belevág legjelentősebb vállalkozásába: a kortárs cseh és szlovák költőket reprezentáló magyar versantológia kiadásába. Munkája során számos gáncsoskodással kell megküzdenie, melyek közül elsősorban a jobboldali magyar sajtó összehangolt támadásait kell kiemelnünk. A titkos összeesküvést és politikai aknamunkát szimatoló sajtóközlemények miatt Straka magyar ismerősei és barátai egyre inkább kínos helyzetbe kerülnek. A *Szép Szó* szerkesztőinek pozsonyi és prágai látogatása után a magyar külügyminisztérium összehangolt támadást indít a lap munkatársai ellen, mivel azok úgymond „a magyarországi életrendszer legvadabb ellenségeivel” szövetkeznek. Mint az *Új Magyarország* pozsonyi tudósítója írja: „a csehek győzelemnek tüntetik fel az újarcú pestiek ideutazását, miközben Dolgozószobájában, az 1930-as években



arról, hogy a korabeli szlovák értelmiségiek ellenszenvvel fogadták, hogy a zsidó származású kassai polgárok ragaszkodnak magyar identitásukhoz.)

Straka ezt követően került a prágai külügyminisztérium szolgálatába, majd pesti állomáshelyére. A harmincas évek elején már sokszálú kapcsolat fűzi a magyar irodalmi élet fiatal és többnyire baloldali tájékozódású köreihez. Az Amerikai úti villalakásban rendezett pénteki teadélutánokon számos barátot szerez, s láthatóan sikerrel győzi meg új ismerőseit a csehszlo-





Elöl jobbról balra: Sztraka, a csehszlovák követség sajtófőnöke és felesége, Matilda Mitternkrantz, az osztrák követség sajtófőnöke és felesége, Alberti Bozsidiárné, a jugoszláv követség sajtófőnökének felesége, Singer Leóné, Singer Leo, a Prager Tagblatt budapesti szerkesztője, Breuer Iriska. Ülnek balról jobbra: Marton Sándor dr., Mohácsi Jenő, Keuls, Fortuna és Constantinescu. (László Jely)

Az új Miss Magyarország 1930. választás a Royal fehértermében lesz (bejárati Hártsfa-utca 52. szám), vasárnap délelőtt 1/211 órakor. Jelöltek és kísérlők a választás helyiségébe csakis meghívóval léphetnek be.

CSEH ÉS SZLOVÁK
KÖLTŐK
ANTOLOGIÁJA



RENAISSANCE KIADÁS

MAĎARSKÝ
KULTURNÍ VEČÍREK

ČESKOSLOVENSKÉ KOLONIE
V BUDAPEŠTI

31. LEDNA 1932.

KOMORNÍ SÁL MAĎ. KRÁL. HUDEBNÍ AKADEMIE
ZAČATEK: VEČER O PŮL 8 HOD.



A BUDAPESTI CSEHSZLOVÁK KOLONIA
MAGYAR KULTURESTJE

1932. JANUÁR 31.

A M. KIR. ZENEMŰVÉSZETI FŐISKOLA KAMARATERMÉBEN
KEZDETE: ESTE FÉL 8 ÓRAKOR

Egyre s. l. Széchenyi.



Straka egy budapesti gyermekelőadás szereplőivel

mi a kultúrközeledésből iskoláink, magyar anyanyelvünk használata és az irodalmi és sajtószabadság terén — még semmit se kaptunk! Ebből az akcióból világosan látszik, hogy a csehek azzal a magyar szellemmel keresik a megegyezést, amely itt, a Felvidéken is hátrá támadja a magyar kisebbségi politika nemzeti és keresztény alapon álló vezéreit.” A jobboldali pesti sajtó antiszemita alapon kétségbe vonja a budapesti írók magyarságát, s egyes közlemények feljelentésként is értelmezhetők. Egyik 1935-ös követjelentésében Straka nem véletlenül írja, hogy a vele kapcsolatba lépő magyar értelmiségiek iránti bizalmatlanság „időnként már egyenesen ellenségességgé, üldözéssé fajul”. Majd egy másik helyen: „Olyan idők jönnek, amikor megnyert jóbarátaink is azt kéri, hogy a kapcsolatot egy időre szakítsuk meg, mert bajba juthatnak miatta.”

Straka természetesen a hivatalos csehszlovák politikát képviselte, s ennek érdekében állt a kulturális kapcsolatok demokratikus szellemű élesztgetése. Straka lojális volt felelőseivel, s valószínűleg belsőleg is azonosult hazája hivatalos nemzetfelfogásával és külpolitikájával. Ezek között a keretek között azonban kivételes érzékenységgel és megértéssel fordult a magyar kultúra felé, s csak feltételezni lehet, hogy ebben a folyamatban maga is őszintén túllépett korábbi fenntartásain. Ebből az időből nem ismertek a csehszlovákiai nemzetiségi kérdésre vonatkozó nézetei, de egész magatartásából az szűrhető le, hogy a magyarok iránti megértése nem volt pusztán retorika. Valószínűleg közel állt hozzá az éppen kormányra lépő Milan Hodža engedékenyebb és közép-európai párbeszédet sürgető vonalvezetése, de 1936 tavaszán mégis visszahívják Budapestre. Nehezen érthető, hogy ez a visszarendelés miért történt, hiszen Straka kifejezetten arra kérte feletteseit, hogy kaphasson még két évet az antológia megjelentetéséhez. Ezt követően a köztársaság bukásáig a prágai külügyminisztériumban vitte tovább azt a munkát, amelyet már Pesten is képviselt, továbbra is a kapcsolatok építésén dolgozva. A magyar kultúra iránti végérvényes elkötelezettségét mutatja, hogy még a német megszállás idején is magyar irodalmi esteket szervezett és egy Ady-kötet kiadását tervezgette.



Sárkány Oszkár pályakezdésében ugyan csak kimutathatóak a kor nacionalista beidegződései. A csetneki és dobsinai eredetű evangélikus családban ugyan megértéssel tekintettek a felvidéki multikulturalizmusra, tehát a német, a szlovák és magyar nyelvhasználat természetes szimbiózisára, de





1936-os emléklap a budapesti csehszlovák kolóniától

Anton Straka Heltai Jenő Az orvos és a halál című egyfelvonásosában



mindezt a magyar kultúrnacionalizmus keretei között gondolták el, mintegy leereszkedve az egyszerű szlovák néphez. Hiányzott mindebből a szlovák nemzeti emancipáció tényleges elfogadása. Az uralkodó magyar önszemlélet egyoldalúságát és korszerűtlenségét persze az is konzerválta, hogy az országhatárokat nyilvánvalóan igazságtalanul vonták meg, s ez kényszerpályára lökte a nemzeti sértettség dominálta közgondolkodást. A legfőbb bűnbakká a masaryki csehszlovák demokráciát léptették elő, s ez az ellenségkép mintegy stabilizálta az autoritárius Horthy-rezsim társadalmi elfogadottságát. A magyar közállapotok liberális vagy baloldali bírálói az egész korszakban mindvégig csapdahelyzetben vergődnek, mert a bevett nemzetfelfogás átértékelését vagy a szomszédos országok demokratikus erőihez való közeledést a hivatalos politika a nemzetietlenség vádjával illette, s ebben számíthatott a közvélemény döntő többségére is. Ennek ellenére az 1930-as években több, korántsem egyívású értelmiségi csoport próbálta a magyar társadalom problémáit közép-európai összefüggésben szemlélni, s a szellemi tájékozódást a szomszédos országokra kiterjeszteni. Ezek egyike volt az *Apollo* című tudományos esszé folyóirat Gál István vezette köre, amely az európai humanizmus szellemében

Sárkány Oszkár

1912–1943

Budapesten született nemesi eredetű felvidéki lutheránus családban. A pesti egyetem magyar-francia szakán végrez, Horváth János szűkebb tanítványi köréhez tartozik. Doktori disszertációját *A tájéztmény változásai a magyar költészetben Petőfiig* címmel védi meg, amely 1935-ben nyomtatásban is megjelenik. A Nemzeti Könyvtárban próbaszolgálatra beosztott múzeumi gyakorlatnok, majd könyvtári tisztviselő. 1936/37-ben ösztöndíjjal egy évet tölt a bécsi Nationalbibliothek könyvtártudományi tanfolyamán. 1939-ben szolgálattételre a rimaszombati gimnáziumba irányítják, majd Nagykállóba kerül középiskolai tanárnak. 1941-től újra a Nemzeti Könyvtár tisztviselője. Baloldali szimpátiái miatt 1942-ben büntetőszázadba hívják be katonának, s a doni áttörés után életét veszti.

Kezdetben irodalmi kritikákat és könyvtártudományi cikkeket publikál. Barátja, Gál István révén az *Apollo* című folyóirat köréhez csatlakozik, ahol főleg cseh tárgyú irodalom- és kultúrtörténeti cikkekkkel jelentkezik. Bécsi ösztöndíjas éve alatt megtanul csehül, s ekkor írja alapvető tanulmányát a reformkori cseh-magyar irodalmi kapcsolatokról, amely eredetileg a bécsi történetkutató intézet évkönyvében jelenik meg, de önálló kiadványként is forgalomba kerül. 1938 után számos lapban publikál (*Diárium, Az Ország Útja, Protestáns Szemle, Magyar Csillag* stb.) Legjobb írásai az esszé és a szaktudomány határán helyezkednek el. Posztumusz kötetét 1974-ben adták ki Sárkány Oszkár válogatott tanulmányai címmel.

Irodalom:

Berkes Tamás: Sárkány Oszkár. *Egy „apollonista” tudós derékba tört élete.* Budapest, Argumentum K., 1998.

fordult a térség kulturális felé. Ebben a lapban jelent meg Sárkány Oszkár első cseh tárgyú tanulmánya. A *Magyarok Prágában* című írás üde színfoltot képvisel a csehekkel foglalkozó korabeli cikkek tartózkodó, elzárkózó vagy kifejezetten barátságatlan modorú sorában. Kiinduló tézise így hangzik:



Sárkány Oszkár

„A magyar és a cseh történelem között sok a mélyebb alapokra visszavezethető párhuzam, s a két nép életében – a gyakori ellenségeskedések mellett is – megvoltak a sorsközösség pillanatait.” Kijelentését nyomatékosítja a Wesselényitől vett mottó: „mi a szlávokat sem nem gyűlöljük, sem meg nem vetjük, sőt rokon érzettel óhajtjuk őket, mint testvéreinket ölelni.”

Sárkány 1936/37-ben, a bécsi Collegium Hungaricumban töltött ösztöndíjas éve alatt írta meg legfontosabb kapcsolat történeti tanulmányát. A *Magyar kulturális hatások Csehországban 1790-1848* első ízben a bécsi történetkutató intézet évkönyvében jelent meg, majd 1938 elején önálló füzetként is forgalomba került. A reformkori cseh-magyar kapcsolatokat elemző mű négy főbb területet érint:

1. A cseh kulturális intézmények magyar vonatkozásai;
2. Palacky magyar kapcsolatai;
3. A cseh sajtó és közvélemény magyarsághépe;
4. A magyar utazók csehországi tapasztalatai.

Erről a szép és adatgazdag tanulmányról itt csak annyit jegyeznek meg, hogy Sárkány nyilvánvalóan túlértékelte a csehekre gyakorolt magyar hatásokat, szemléletében olykor kimutatható az egyoldalúan magyarsághéppontú kultúrnacionalizmus gondolkodásmódja, de műve mégis egyértelműen a kulturális közeledést és az ellenséges sztereotípiák lebontását szolgálta. Így értékelték ezt cseh és szlovák olvasói is. A csehszlovák külügyminisztérium számára éppen Straka készítette el Sárkány művének részletes és korrekt ismertetését. Ezt követően, 1938 első felében Sárkányt többször is meghívják Csehszlovákiába, s egyik prágai utazása alkalmával valószínűleg Strakával is találkozott. (Sárkány egyik levelében ilyen passzusok olvashatók: „Jártam Prágában. Nagyon megszerettem a várost, megismertem a demokrácia szellemét és lelkesedtem érte, láttam egy-két színielőadást, sok érdekes és modern megoldást.”) Itthon persze megérkeznek az első

figyelmeztetések. Murarik Antal, Eckhardt Ferenc tanársegéde hosszú levélben inti Sárkányt, hogy ne vegyen részt a cseh hivatalos körök által rendezett közép-európai ifjúsági konferencián, mivel az a hivatalos Magyarországnak „nem tetszene”. „A barátkozás – írja Murarik – csak kölcsönösségi alapon helyes”, s ezért „ellenszolgáltatás is kell”.

Sárkány éleslátását azonban nem nagyon kellett megtámogatni. 1938 tavaszán, a kiéleződő csehszlovák válság légkörében elment a prágai konferenciára, s ugyanakkor egy szenvedélyes cikkben, melyet a Szvatkó-féle prágai *Új Szellem* hasábjain jelentetett meg, mindkét irányban letette a maga opcióját. Meglepően bátor az a megfogalmazása, amelyben alig burkoltan a hitleri Németország által fenyegetett Csehszlovákia területi egységének megőrzését ajánja. Ez a felfogás az akkori Magyarországon már-már hazaárulásszámba ment, s a prágai magyar lap munkatársai sem kerestek akkor már érveket a láthatáron feltűnt területi revízióval szemben. Sárkány így írt: „Akkor [ti. 1848-ban] bezzeg tudtuk, hogy ha átvágjuk a szomszéd város gátját, bennünket is elönt az ár, ma nem vesszük tudomásul, hogy országunk határai Bodenbachnál [ti. a Szudéta-vidéken] vannak”. Ugyanakkor ha őszintén kívánjuk a cseh-magyar kulturális közeledést – folytatja –, akkor biztosítani kell a magyar kisebbség magyarként való megmaradásának szellemi előfeltételeit. Egy hosszabb fejtegetés végén így összegzi álláspontját: „Azt szeretném hinni, hogy a csehszlovák kormány őszintén szívében viseli a kisebbségek kulturális igényeinek kielégítését. Ez a jóakarát sok ahhoz, hogy a magyarság beolvadjon a szlovákságba, de kevés ahhoz, hogy öntudatos, minden szellemi megnyilvánulásában sajátos magyar lehessen.” Amíg az oktatással és a kultúrával kapcsolatos „minimális követelményeket” a csehszlovák kormányzat nem tudja teljesíteni, „nem becsületes dolog cseh–magyar kultúrközeledésről beszélni”.

Két nehezen összeegyeztethető álláspont szembesül itt egymással: a Strakáé és a Sárkányé. Mindkettő jóhiszemű, mindkettő nyitott a másik felé. Elválasztja azonban őket a történelmi helyzet, a szellemi pozíció, a nemzetfelfogásban rejlő ideológiai háterszág. Igazságot tenni éppen ezért bajos és reménytelen. Tanulásgént talán csak abban lehetünk biztosak, hogy a mai megértés sem alapulhat máson, mint a saját nemzeti közösség nacionalizmusának elvszerű bírálatán és elutasításán. Amíg a sajátunkat nem vagyunk képesek így szemlélni, a másik bírálatát teljességgel hiteltelenné válik. ■